

Припрему ове свеске суфинансирало је Министарство просвете,
науке и технолошког развоја Републике Србије.

Главни и одговорни уредник Проф. др Драган Танчић

Уређивачки и редакцијски одбор

Проф. др Wolfgang Rohrbach, академик, Беч
Проф. др Татьяна Сеньюшкина, Симферопол
Проф. др Андрей Мохов, Севастопол
Проф. др Наталија Николаевна Муравјева, Ростов-на-Дону
Проф. др Екатерина Ентина, Москва
Проф. др Шак Б. Ханиш, Сан Дијего
Проф. др Франсис Корблен, Париз
Проф. др Геновева Пушкас, Женева
Проф. др Луј де Сосир, Нојшател
Проф. др Фредерик Тортера, Монпелје
Проф. др Киара Мелоне, Верона
Проф. др Филип Васершайд, Берлин
Доц. др Стефан Анчев, Велико Трново
Доц. др Тодор Галунов, Велико Трново
Проф. др Недељко Станковић, Тузла
Проф. др Мирко Томасовић, Фоча
Проф. др Марко Атагић
Проф. емеритус др Живога Радосављевић
Проф. др Драган Танчић
Проф. др Миодраг Гордић
Проф. др Обрад Стевановић
Проф. др Љиљана Марковић
Проф. др Снежана Гудурић
Проф. др Тијана Ашић
Проф. др Бошко Сувајдџић
Доц. др Милица Јотов
Проф. др Урош Шуваковић
Проф. др Тодор Росић
Проф. др Далибор Елезовић
Проф. др Јасмина Новокмет
Проф. др Оља Арсенијевић
Проф. др Весна Минић
Проф. др Голуб Јашовић
Проф. др Здравко Делетић
Доц. др Александар Мартиновић
Доц. др Јелена Пртљага
Др Јасмина Ахметагић
Др Драгана Јањић
Др Срђан Словић
Др Иван Бечић
Др Весна Зарковић
Др Ивана Женарју Рајовић
Др Далибор Велојић
Др Марија Јефтимјевић Михајловић
Др Мирјана Бечејски
Др Гордан Бојковић
Др Александар Павловић
Др Ана Мумовић
Др Бојан Шево
Др Звездана Елезовић
Др Ана Стишовић Миловановић
Др Ена Мирковић
Др Јован Симјановић
Др Петар Ристановић

Лектори

Др Јелена Војиновић Костић
Мунуба Дрековић

Издавач

Институт за српску културу, Приштина – Лепосавић
e-mail institut.skr@gmail.com

УДК 008

Компјутерска обрада и шtamпа GID „Pi-press“, Пирот

Тираж 100

Сви чланци објављени у часопису *Баштина* су рецензирани.

Вињета на корицама

Призренско четворојеванђеље, јеванђелист Марко

Дизајн насловне стране Петар Ђуза

Editor-in-chief Professor Dragan Tančić, PhD

Editorial Board

Professor Wolfgang Rohrbach, PhD, academician, Vienna
Professor Tatyana Senyoshkina, PhD, Simferopol
Professor Andrey Mokhov, PhD, Sevastopol
Professor Nataliya Nikolaevna Muravyeva, PhD, Rostov-on-Don
Professor Ekaterina Entina, PhD, Moscow
Professor Shak B. Hanish, PhD, San Diego
Professor Francis Corblin, PhD, Paris
Professor Genoveva Puskas, PhD, Genève
Professor Louis de Saussure, PhD, Neuchâtel
Professor Frédéric Tarterat, PhD, Montpellier
Professor Chiara Melone, PhD, Verona
Professor Philipp Wasserscheid, PhD, Berlin
Assistant Professor Stefan Ančev PhD, Veliko Trnovo
Assistant Professor Todor Galunov, PhD, Veliko Trnovo
Professor Nedeljko Stanković, PhD, Tuzla
Professor Mirko Tomasović, PhD, Foča
Professor Marko Atagić, PhD
Professor Emeritus Života Radosavljević, PhD
Professor Dragan Tančić, PhD
Professor Miodrag Gordić, PhD
Professor Obrad Stevanović, PhD
Professor Ljiljana Marković, PhD
Professor Snežana Gudurić, PhD
Professor Tijana Ašić, PhD
Professor Boško Suvajdžić, PhD
Assistant Professor Milica Jotov, PhD
Professor Uroš Šuvaković, PhD
Professor Tiodor Rosić, PhD
Professor Dalibor Elezović, PhD
Professor Jasmina Novokmet, PhD
Professor Olja Arsenijević, PhD
Professor Vesna Minić, PhD
Professor Golub Jašović, PhD
Professor Zdravko Deletić, PhD
Assistant Professor Aleksandar Martinović, PhD
Assistant Professor Jelena Prtljaga, PhD
Jasmina Ahmetagić, PhD
Dragana Janjić, PhD
Srđan Slović, PhD
Ivan Becić, PhD
Vesna Zarković, PhD
Ivana Zenarju Rajović, PhD
Dalibor Velojić, PhD
Marija Jeftimijević Mihajlović, PhD
Mirjana Bečejski, PhD
Gordan Bojković, PhD
Aleksandar Pavlović, PhD
Ana Mumović, PhD
Bojan Ševo, PhD
Zvezdana Elezović, PhD
Ana Stišović Milovanović, PhD
Ena Mirković, PhD
Jovan Simijanović, PhD
Petar Ristanović, PhD

Lectors

Jelena Vojinović Kostić, PhD
Muniba Dreković

Publisher

Institute for Serbian Culture, Priština – Leposavić
e-mail institut.skr@gmail.com

UDK 008

Computer Text Processing and Print GID „Pi-press“, Piro

Circulation 100

All articles published in the journal *Baština* are reviewed.

Vignette on the Covers

The Prizren's Four Gospels, Evangelist Marko

Cover page design by Petar Đuza

YU ISSN 0353-9008
ISSN (Online) 2683-5797

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКУ КУЛТУРУ

ГЛАСНИК

ВАШТРАНА

ВОЛУМЕН 31 • СВЕСКА 55

ПРИШТИНА - ЛЕПОСАВИЋ
2021

САДРЖАЈ

ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

- Мирјана М. Стакић, *Микроиланирање интјеграиивној ирисиуја*
у насїави срїској језика 15
- Мирјана М. Бечејски, *Чиїалац „С ламїом на раскрићу “*
(Кишови концевїи чиїаоца и Киш као чиїалац) 31
- Голуб М. Јашовић, Душан Р. Стефановић,
Теоними, еклисионими, хеорїоними, аїоанїроїоними
и друїи сродни оними у иоезији Радомира Андрића 43
- Магда Г. Миликић, *Прилої ироучавању руској формалној мейода:*
Анализа ириче „Плод черева ивојето” Видосава Сїевановића 63
- Зорана З. Ђушић, *Драме Душана Ковачевића у насїави*
срїској језика и књижевностїи 79
- Ивана М. Раловић, *Бановић Сїрахиња између иесме и филма* 97
- Александра М. Антић, *Ресавски иравойис у Барањском иреїису*
Душановој законика 117
- Миљан Д. Миљковић, Снежана П. Перишић,
Разумевање анїлицизама код ученика чеїврїої разреда
основне школе у односу на социодемоїрафске варијабле 135

ПОЛИТИКОЛОГИЈА, СОЦИОЛОГИЈА, ПРАВО И ЕКОНОМИЈА

- Марко П. Атлагић, Александар Л. Мартиновић,
Масакар у Сребреници 1995. іодине је највећи иријумф ироїаїанде 147

Драган Љ. Танчић, Адела Чолић, Лидија Д. Танчић, <i>Проблеми научне дефиниције и класификације жанрова у науци</i>	163
Срђан Ж. Словић, Волтер и Дериде – на путу ка постмодернизму	183
Милан С. Магдаленић, Појам логоса од старогрчког, <i>завршино са Филоном Александријским</i>	191
Крсто М. Јакшић, Адријана Ј. Вуковић, <i>Предузетничтво у српским енклавама у региону Косова и Метохије: Пост-конфликтна ситуација и могућности модерирајуће функције активних малих предузећа Европске комисије</i>	203
Бојан Н. Шево, Утицај масовних медија на јавно мњење <i>током пандемије вируса Ковид 19</i>	223
Радослав В. Балтезаровић, Ивана Ж. Балтезаровић, <i>Данин-Крујеров ефекат: Утицај искривљене реалности на перцепцију потрошача према луксузним брендovima</i>	237
Јелена М. Витомир, Соња Томаш – Мискин, <i>Позиционирање рада интерне ревизије предузећа у оквиру доношења валидних одлука током менаџмента</i>	255
Јелена Р. Петровић, Психолошки ризик и војне науке	267
Јелена И. Давидовић Ракић, Игор Р. Ђурић, Могућности развијања <i>мотивације за учење код студенткиња Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици</i>	279
Душан Ј. Ранђеловић, Ружица М. Михајловић, <i>Емоције у образовном контексту и процена квалитета постдипломских онлајн форми за онлајн наставу на територији Косова и Метохије</i>	297
Драгана Б. Лазић, Зоранчо В. Васиљков, <i>Од терминолошке дилеме до судске праксе у вези са називом кривичног дела трговина људима</i>	323
Горан М. Витомир, Значај вредновања ризика у пословању <i>предузећа са аспекта одлучивања током менаџмента</i>	343

ИСТОРИЈА

Божидар В. Зарковић, Урбане прилике у централним <i>и јужним деловима Србије у доба краља Милутина</i>	355
---	-----

Весна С. Зарковић, <i>Каза Мишровица 1889–1900</i>	375
Тијана П. Зебић Бјелица, Мирослав М. Поповић, <i>Принципи европеизације у администрацији и архивектури српске државе пре половине 19. века: Пример начелства околу швајцарској</i>	391
Мирослав С. Милошевић, <i>Оснивање Женској добротворној друштва „Српкиња“ у Призрену 1909. године</i>	407

ЕТНОЛОГИЈА

Верица Р. Михајловић, <i>Културни дрвни као етнолошки фактори у народној традицији Косова и Метохије (Сећање на „свешти бр“ у Горњем Неродимљу у традицији саборовања)</i>	421
Емир Г. Борић, <i>Традиција салвања сироте у централној Босни: Антрополошки приступ</i>	435

ПЕДАГОГИЈА

Биљана С. Јеремић, Живорад М. Миленовић, <i>Перцепције васпитаоца о укључивању сиротиња различитог профила у школску инклузивно образовање</i>	457
Емина В. Борјанић Болић, Ивана Д. Ристић, <i>Школа сензитивна на трауматична искуства деце</i>	469
Милена М. Видосављевић, <i>Почеци еманципације жена у сефардским заједницама на просторима данашње Србије</i>	487

ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ

Звездана М. Елезовић, <i>Идентификационе теме у делима српских ликовних стваралаца на Косову и Метохији до деведесетих година прошлог века</i>	503
Мирјана Д. Бараћ, <i>Урбанистичко-архитектонски и симболички осврти на меморијално-својеничко наслеђе Косова и Метохије у делима Светомира Арсића Басаре</i>	511

ПРИКАЗИ

Нови погледи на српску науку о књижевности (Јован Пејчић <i>Пуџеви српске науке о књижевности</i> , Српска књижевна задруга, Лесковачки културни центар, Београд, 2020)	529
Списак рецензената	535

CONTENT

LANGUAGE AND LITERATURE

- Mirjana M. Stakić, *Micro-planning an integrative approach in Serbian language teaching* 15
- Mirjana M. Bečejski, *The reader with "A lamp at the crossroads" (Kiš's concepts of the reader and Kiš as the reader)* 31
- Golub M. Jašović, Dušan R. Stefanović,
Theonyms, Biblical names, names and other related onyms motivated by Christian (Calendar) names in Radomir Andrić's Poetry 43
- Magda G. Milikić, *Contribution to the study of the Russian formalism* 63
- Zorana Z. Čupić, *Dramas of Dušan Kovačević in course of Serbian language and literature* 79
- Ivana M. Ralović, *Banović Strahinja between the song and film* 97
- Aleksandra M. Antić, *The orthography of Resava in the Baranja transcription of Dušan's Code* 117
- Miljan D. Miljković, Snežana P. Perišić,
Understanding of anglicisms in fourth grade primary school pupils in relation to sociodemographic variables 135

POLITICAL SCIENCE, SOCIOLOGY, LAW, ECONOMICS

- Marko P. Atlagić, Aleksandar L. Martinović,
The Srebrenica massacre of 1995. is the biggest triumph of propaganda 147

Dragan Lj. Tančić, Adela Čolić, Lidija D. Tančić, <i>The problems of scientific definition and classification of genres in the scientific fund</i>	163
Srdjan Ž. Slović, <i>Voltaire and Derrida – On the road to Postmodernism</i>	183
Milan S. Magdalenić, <i>The notion of Logos from the Ancient Egyptians, finally with Philo of Alexandria</i>	191
Krsto M. Jakšić, Adrijana J. Vuković, <i>Entrepreneurship in Serbian enclaves in Region of Kosovo and Metohija: Post-conflict situation and possible moderating function of small enterprises regulation</i>	203
Bojan N. Ševo, <i>Influence of massmedia on the Covid 19 virus pandemic</i>	223
Radoslav V. Baltezarević, Ivana Ž. Baltezarević, <i>Dunning-Kruger effect: The influence of distorted reality on consumer perception towards luxury brands</i>	237
Jelena M. Vitomir, Sonja Tomaš – Miskin, <i>Positioning of the work of the internal audit of the company with in the framework of making valid decisions of top management</i>	255
Jelena R. Petrović, <i>Psychological warfare and military sciences</i>	267
Jelena I. Davidović Rakić, Igor R. Đurić, <i>Possibilities of developing motivation for learning among students of the University of Priština with temporary headquarters in Kosovska Mitrovica</i>	279
Dušan J. Randelović, Ružica M. Mihajlović, <i>The emotions in the educational context and quality assessment of ongoing platforms for online teaching on the territory of Kosovo and Metohija</i>	297
Dragana B. Lazić, Zorančo V. Vasilkov, <i>From the terminological dilemma to Judicial practice relating to the name of the criminal offense of Human trafficking</i>	323
Goran M. Vitomir, <i>The importance of Risk evaluation in the business operation of the company from the aspect of top management decision-making</i>	343

HISTORY

Božidar V. Zarković, <i>Urban circumstances in Central and Southern parts of Serbia in the Era of King Milutin</i>	355
--	-----

Vesna S. Zarković, Kaza Mitrovica 1889–1900	375
Tijana P. Zebić Bjelica, Miroslav M. Popović, <i>The Municipality of County of Pirot: A contribution to the history and visual culture of the half of the 19th century</i>	391
Miroslav S. Milošević, <i>Establishment of the women's charity society „Srpkinja” in Prizren 1909.</i>	407

ETNOLOGY

Verica R. Mohajlović, <i>The Cult of the tree as a remainder of Paganism in the Folk tradition of Kosovo and Metohija. Memory of the „Holy pine“ in Gornje Nerodimlje in the tradition of the convocation</i>	421
Emir G. Borić, <i>Tradition of Lead casting (Molybdomancy) in Central Bosnia: An anthropological approach</i>	435

PEDAGOGY

Biljana S. Jeremić, Živorad M. Milenović, <i>Educators' perceptions regarding the inclusion of experts of various profiles into the team for Inclusive education</i>	457
Emina V. Borjanić Bolić, Ivana D. Ristić, <i>Trauma informed and sensitive schools</i>	469
Milena M. Vidosavljević, <i>The beginning of women's emancipation in Sephardic communities on the territory of today's Serbia</i>	487

HISTORY OF ART

Zvezdana M. Elezović, <i>Identity themes in the works of Serbian artists in Kosovo and Metohija until the 1990.</i>	503
Mirjana D. Barać, <i>Urban-architectural and symbolic reiew of the Memorial- monumental heritage of Kosovo and Metohija in the works of Svetomir Arsić Basara</i>	511

VIEWS

New views on the Serbian science of literature (Jovan Pejčić, <i>Putevi srpske nauke o književnosti</i> , Srpska književna zadruga, Leskovački kulturni centar, Belgrade, 2020)	529
Reviewers of this issue	535

Прегледни рад

Тијана П. ЗЕБИЋ БЈЕЛИЦА*
Факултет дигиталних уметности
Универзитет Метрополитан

Мирослав М. ПОПОВИЋ**
Филозофски факултет Универзитета у Београду
Одељење за историју

ПРИНЦИПИ ЕВРОПЕИЗАЦИЈЕ У АДМИНИСТРАЦИЈИ И АРХИТЕКТУРИ СРПСКЕ ДРЖАВЕ ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ 19. ВЕКА: ПРИМЕР НАЧЕЛСТВА ОКРУГА ПИРОТСКОГ

Апстракт: Циљ рада је да укратко представи настанак и организацију државне управе у пиротском крају и Начелства Округа пиротског после припајања Србији 1878, те подизање зграде Начелства и њено место у визуелној култури Пирота друге половине 19. века. Акцент је на примени државне идеологије која је била у служби европеизације, у Кнежевини и Краљевини Србији, на примеру државне администрације и у архитектури објеката државне управе града Пирота, после његовог припајања Кнежевини Србији 1878. године. Примена наведене идеологије преклапа се како у развоју и функционисању институције начелства, тако и у архитектонском концепту саме грађевине у којој је начелство било смештено. У том смислу, није посвећена већа пажња другим аспектима историје округа 1878-1915, уз позивање на контекст и референце, где је то било неопходно.

Кључне речи: Начелство Округа пиротског, државна управа, административна подела нових крајева, визуелна култура.

УВОД

Пиротска каза је до 1838. била у саставу Софијског санџака, када је прикључена Нишком санџаку. Поменута каза је остала у саставу Нишког санџака све до 1877, када је ушла у састав новоформираног Пиротског санџака, који је поред ње чинила и Брезничка каза. Године 1878. Пиротска је ушла

* Асистент, zebictijana@gmail.com; tijana.zebic@metropolitan.ac.rs

** Научни сарадник, miroslavpopovic15@yahoo.com; miroslav.popovic@fbg.ac.rs

у састав Србије, а Брезничка каза у састав Бугарске, чиме је Пиротски санџак престао да постоји (Birken 1976: 69-70, Стојанчевић 1983: 276).

Нишки санџак је био у саставу Нишког ејалета до 1864, када је прикључен новоформираном Дунавском вилајету. Године 1870. ушао је у састав Призренског вилајета, 1874. поново је у саставу Дунавског, 1876. улази у састав Софијског, а 1877. у састав новоформираног Косовског вилајета. Нишки санџак је престао да постоји 1878. године (Rizaj 1970: 305-314; Birken 1976: 68-69, 79, 80, 82; Јагодић: 2009, 4-15).

На челу казе се налазио мудир или мутеселим, а од 1864. у складу са *Законом о вилајетима*, кајмакам. На челу санџака се налазио мутесариф, а на челу ејалета или вилајета валија (Јагодић 2009: 4-15; Јагодић 2016: 7-17; Савић 2018: 7-20).

ВРЕМЕ РЕФОРМИ: ЕВРОПЕИЗАЦИЈА ЛОКАЛНЕ УПРАВЕ И НАЧЕЛСТВО ОКРУГА ПИРОТСКОГ (1878–1914)

Изградња српске цивилне управе у новим крајевима Србије прошла је кроз две фазе. Први је период привремене организације власти, од децембра 1877. до децембра 1878. године, када је донет *Закон о поделу присаједињеној земљишћа на округе и срезове* (Свирчевић, 2011: 272). Други период је од децембра 1878. до априла 1881. године, када је донет *Закон о увођењу у живиој за ослобођене и присаједињене пределе закона по сирџици полицејској*, чиме је уједначен правни систем ослобођених области са истим у Кнежевини Србији (Свирчевић 2011: 272). После ослобођења, закони који су важили у старим границама пренети су на нове крајеве. Према *Закону о привременом управном поделењу и снабдевању са власићима ослобођених предела* од 6. јуна 1878, ослобођени округи су подељени на шест округа и 21 срез, а округи су били Нишки, Куршумлијски, Лесковачки, Врањски, Пиротски и Кулски. Пиротски округ се састојао од од Височког, Брезничког, Нишавског, Трнског и Лужничког среза (Видановић 2018: 101; Видановић 2020: 11-21). *Закон о поделу присаједињеној земљишћа на округе и срезове*, донет 29. децембра 1878, поделио је присаједињене области на четири округа: Нишки, Пиротски, Топлички и Врањски. Пиротски округ је седиште имао у Пироту и обухватао Нишавски, Височки, Белопаланачки и Лужнички срез. Височки срез је укинут јануара 1887. године и припојен Нишавском срезу (Видановић 2020: 11-21; Свирчевић 2011: 282; Поповић 2010: 3-12; Начелство Округа пиротског – Пирот (1878-1915) 2021)¹. Црквена организација у Пироту је

1 У референцама које су наведене, цитирани су томови *Закона и уредби* где су прописи објављени, а, такође, у књизи Поповић 2010, дати су подаци о запосленима у Пиротском начелству на основу *Државописа Србије*. У истом делу објављени су подаци о становништву из релевантних пописа тога времена.

до ослобођења функционисала као Нишавска епархија, будући да 1557. године није ушла у састав обновљене Пећке Патријаршије. Нишавска епархија Горње Мезије, са седиштем у Пироту, је одвајањем од Софијске митрополије 1761. године до појаве Бугарске егзархије 1872. године била под јурисдикционим надлештвом Цариградске Васељенске патријаршије (Encyclopedia of the Ottoman Empire 2009: 103-105). Када је основана Бугарска егзархија 1872. године, она је по султановом ферману обухватала и Нишавску епархију (Стојанчевић 1986: 89-99). Након ослобођења Пирота и препуштања ослобођених области од стране Цариградске патријаршије Београдској митрополији, она бива припојена Нишкој епархији 1880. године.

Устав из 1888. године успоставио је окружну, среску и општинску самоуправу, те је тиме устав извршио административну поделу државног земљишта на округе, срезове и општине. У окрузима су уз државне управне власти уведене окружне скупштине и стални окружни одбори, који су водили бригу о просветним, привредним, саобраћајним, санитетским и финансијским окружним интересима. Изборни општински органи били су општински суд, општински одбор и општински збор (Свирчевић 2011: 369-370). Марта 1890. године донет је нови *Закон о административној њодели Србије*. Према њему, број округа у Србији је смањен на 15. Дошло је до спајања мањих округа и прегруписавања неких окружних подручја. Укинута је Нишки округ и Власотиначки срез пребачен је у Пиротски округ, те је Пиротски округ поред Белопаланачког, Лужничког и Нишавског среза обухватао и Власотиначки срез (Поповић 2010: 14-15). Власотиначки срез изузет је из Пиротског округа и придодат Врањском према *Закону о административној њодели* од 5. јануара 1899. године (Начелство Округа пиротског – Пирот (1878-1915) 2021).

Уређење округа, срезова и општина регулисано је законима донетим после Устава из 1838. године, њима је дефинисана локална управа, а први закон је остао на снази од 1839. до 1890. и од 1894. до 1895. године. *Устројенијем окружни началничесџава и ѓлавним дужносџиима среских началника* од 24. јула 1839, разрађена су у одређеној мери начела о локалној управи, која је донео Устав из 1838. године. Одређен је персонал у окружном и среском начелству. Потчињено непосредно Влади, окружно начелство је према Министарству финансија било обавезно да се стара о данку, о давању у закуп општенародних добара и побољшању трговине. Имало је дужност према Министарству правде и просвете да апелационом, окружном и „примирителном“ суду притиче у помоћ, да води бригу о школама, црквама и болницама у свом округу. Било је у контакту са Министарством иностраних дела у вези питања издавања пасоша за путовање ван земље, за односе са иностраним властима и страним поданицима. Примало је налоге од свих министарстава, али је у свему осталом било потчињено Министарству

унутрашњих дела. У тај делокруг спадало је обезбеђење мира и поретка у унутрашњости и на граници, уређивање пошта, путева, мостова итд. Окружни казначеј (благајник) био је потчињен Министарству финансија. Срески начелници су имали полицијске дужности: одржавање мира и поретка, надзирање безбедности живота и имања, контрола рада мировних судова (Начелство Округа пиротског – Пирот (1878-1915) 2021; Љушић, 1995: 53-55; Свирчевић 2011: 124).

Нови Закон о уређењу округа и срезова од 1. јула 1890, предвиђао је округе као управне јединице у којима функционише двојство власти, државне и самоуправне. Прву је представљао окружни начелник, а другу окружна скупштина, стални окружни одбор, срески изасланици и секретар окружног одбора. Начелнике је постављао краљ, на предлог министра унутрашњих дела. Окружни начелник је водио рачуна о одржавању реда и опште сигурности, тј. обављао полицијске послове, а такође надзирао да ли самоуправне власти у округу, срезу и општини раде према одредбама закона. Срески начелник је примао наредбе и упутства од окружног начелника и слао му извештаје. председавајући окружном скупштином био је такође окружни начелник, могао је да обустави сваку њену одлуку противну уставу и законима, кажњавао је самоуправне чиновнике. Избор окружне скупштине био је посредан, путем јавног гласања, а њен значај мали (Свирчевић 2011: 404-411; Начелство Округа пиротског – Пирот (1878-1915) 2021).

Законом о уређењу округа и срезова од 18. марта 1905. године регулисан је правни положај, организација и начин функционисања округа и срезова, уз доста сличности са законом из 1890, али и са извесним разликама. Окрузи су „поглавито политичке и надзорне административне јединице“, а у „срезовима постоје државне власти, као органи за непосредно вршење разноврсне администрације у земљи, а тако исто и за вршење непосредног надзора над општинским властима и установама“ (Свирчевић 2011: 506-507). У окрузима и срезовима постојала је административна и самоуправна власт. Административна власт је контролисала законитост самоуправних органа, а ови су помагали административној власти кад је постојала потреба. Управну власт представљали су окружни и срески начелници, а самоуправну окружне и среске скупштине са одборима (Свирчевић 2011: 506-507).

О демографији Пиротске казе налазимо податке код Бориславе Лилић и Видосаве Стојанчевић Николић, а за каснији период, после ослобођења, пописе је објавио Љубодраг Поповић. (Лилић 1994: 221; Стојанчевић Николић 1971: 40; Поповић 2010: 21-42) За образовање прве српске управе у новоослобођеним крајевима задужен је министар просвете и црквених дела Алимпије Васиљевић. За владиног изасланика, који је био на челу Управе пиротске, постављен је прво Ђока Стефановић, па Панта Срећковић, професор Велике школе у Београду, а као чланови управе Захарије

Угричић, секретар треће класе Касационог суда и Илија Хранисављевић, члан Суда београдског, са задатком да образују општине и општинске власти (Видановић 2018: 96-98). У новије време објављени су подаци о запосленима у Начелству Округа пиротског у периоду 1879-1914 (Поповић 2010: 43-212).

Владимир Стојанчевић је објавио два писма Стојана Новаковића, тада министра унутрашњих дела, Тодору Поповићу, начелнику Округа пиротског, из 1884. и 1885. године. Тицала су се три проблема: негативног наслеђа Бугарске егзархије, која је радила на денационализацији становништва Пиротског округа, затим, неповољних последица Тимочке буне 1883. године, те проналажења правог решења за опоравак економског живота становништва Пиротског округа, што је било у вези са изградњом железнице и избором локације за железничку станицу у Пироту. Тодор Поповић, начелник Округа пиротског од априла 1884. до фебруара 1886. године, добро је познавао проблеме пиротског краја, службено је редовно извештавао Стојана Новаковића, који му је слао потребне инструкције, било да су оне биле везане за вршење његове дужности министра унутрашњих дела, било за Новаковићево књижевно интересовање за Пирот. Тодор Поповић иза себе је оставио успомене-мемоаре, под насловом *Бледе успомене мој животои* (Поповић 1996), иза своје смрти 1914. године (Стојанчевић 1994: 4-5).

Како износи Радош Требјешанин, наводећи податке о граду из времена када је Радоје Домановић 1895. дошао у Пирот као професор гимназије, „Пирот је имао 9860 становника, потпуну гимназију, неколико основних школа, женску школу, трговачко-занатлијску школу, окружну администрацију, војну окружну команду, градску гимназију са читаоницом, грађански хор (пored гимназијског), гимнастичко друштво „Душан Силни“ итд.“ (Требјешанин 1973: 6-7).

Крај српско-турских ратова 1876-1878, те стицање међународног признања Кнежевине Србије на Берлинском конгресу 1878. године, представља почетак новог периода правно-политичког и културног развоја. Било је потребно уједначити правно-политичко уређење нових крајева Србије са истим у Кнежевини Србији, што је представљало сложен и тежак процес. Како каже Мирослав Свирчевић: „Требало је да он донесе стабилност једној заосталој полуфеудалној средини – са специфичним демографским распоредом становништва, густином насељености и учесталим миграционим кретањима и заостреним етничко-верским односима и са изузетно ниским степеном социјално-економског развитака“ (Свирчевић 2011: 571). Уједначавање уређења нових крајева са уређењем остатка Србије, значило је трансформацију политичко-правног поретка по узору на европски. Наиме, у доба уставобранитеља, а закони везани за локалну управу тога времена важали су дуго, као што је већ наведено, систем локалне управе личио је

на француски систем централизације, који је основао Наполеон. Основа француске локалне управе био је префект, са под-префектом (управником арондисмана, среза), а пандан тога у Србији био је окружни са среским начелником (Павловић 2008: 365). У каснијем периоду, узимајући у обзир основу механизма рада окружне самоуправе, локална управа у Србији је задржала сличност са француском, која је своју самоуправу реформисала 1871. Окружни начелник у Србији је остао пандан француском префекту и задржао положај подређеног органа централне управе и надзиратеља локалне скупштине (Павловић 2008: 374).

ЕВРОПЕИЗАЦИЈА НОВООСЛОБОЂЕНОГ ГРАДА

До стварања модерних нација у 19. веку дошло је кад је достигнут одређени степен техничког и економског развоја. Модерна мисао о нацији је значајна за формирање живота у Европи у 19. веку. Модерна европска мисао развијала се под утицајем националне идеје, као и сви аспекти људске делатности у том времену, те је национална идеја утицала на одређивање политичких, економских и културних процеса (Гелнер 1997: 73; Макуљевић 2006: 3; Зебић 2020: 245). Пошто је Србија била међу првим модерним државама које су никле тако што су се ослободиле османске власти, налазила се у специфичном положају, између осталог, јер је пут ослобођења и националног уједињења био дуготрајан и мукоотрпан, трајао деценијама, а то је захтевало интензиван рад на учвршћењу националне свести, интегрисане у свим сегментима српске државности. На формирање српске националне идеје деловала су актуелна дешавања у региону, уз снажан утицај реакције на деловање националних покрета насталих у Хабзбуршком и Османском царству (Стојанчевић 1994: 7-158; Павловић 2001: 36-303; Зебић 2020: 245). Србија је као држава у 19. веку прошла кроз политичку, привредну и друштвену трансформацију, с циљем изградње националне државе, што је захтевало формирање новог колективног националног идентитета, у складу са етничким идентитетима премодерног карактера (Јовановић, Вулетић, Самарџић 2017: 8; Зебић 2020: 246). Када се национална идеја јавља и у Срба, почетком 19. века, она утиче на српску политичку и културну делатност, што је резултовало ослобођењем српског народа, развојем националних институција, грађени су нови верски, просветни и културни објекти. У 19. веку задатак изградње националних држава преузеле су владајуће елите (Rot 2000: 195-197; Зебић 2020: 246-247). Оне су биле задојене европеизацијом (Kaser 2011: 252; Зебић 2020: 247), а требало је избрисати трагове који су подсећали на прошлост везану за Османлије. Ова тенденција била је наизраженија у јавном простору градских центара, пошто је држава доводила архитекте

са задатком да трансформишу градове према европском узору. Кроз националну делатност, уништено је османско наслеђе у Пироту. Нови урбанистички планови донели су правоугаону мрежу са широким улицама и велике насељене објекте, према трендовима европских урбанистичких модела. Нестао је обичај градње оријенталних градова, са уским, кривудавим и неправилним улицама, ћорсокацима, уз карактеристичне мале куће у дну башта (Стојановић 2016: 27). Јавна здања су грађена у стиловима архитектуре историзма и академизма, који су одговарали токовима заступљеним у тадашњој Европи (Макуљевић 2006: 202; Зебић 2020: 248). Најрепрезентативнија јавна здања била су у формама истористичке архитектуре, која се заснивала на идеалима класицизма и ренесансе, те су на тај начин стилови османско-балканске архитектуре замењени архитектонским стилевима Европе, уз подстицај државних власти. Државне власти су на тај начин тежиле да уједначе колективни идентитет, тј. да се уништи историјска сложеност града и да се сопствена историја представи као једина од значаја (Asman 2018: 121; Зебић 2020: 250).

Пирот је, такође, уређиван према плановима налик европским градовима. Улична мрежа била је запуштена, те је улице требало ставити у шор (ушорити), а та пракса је од великог значаја још од прве Милошеве владавине (1815-1839) (Максимовић 1962: 53-75; Зебић 2020: 255). Настају праве и широке улице, које су се секле под правим углом, у складу са принципима западног света, званих *cardo* и *decumanus*, актуелним још од планирања античких римских градова, те је напуштена стара урбанистичка традиција османског периода са улицама које су биле неправилне и узане (Максимовић 1962: 74; Зебић 2020: 95, 255). Османски градови/ вароши планирани су у складу са религијским и другим свакодневним потребама османских поданика. Османска урбанистичка пракса није била насумична и непланирана, јер је држава током дугог периода кроз њу развијала политику, у име султана, што је у супротности са утисцима западних путописаца, којима је деловало да су османски градови у нескладу и неред, јер нису разумели да се урбанистички принцип развијао под утицајем верских принципа, да су махале настајале у околини главних верских објеката, као стамбени део, а чаршија је била привредно градско средиште (Зебић 2020: 95). План новоослобођеног Пирота предвиђао је праволинијски ортогонални систем, са паралелним улицама у једној планској целини, које су подразумевале саобраћајну повезаност (Максимовић 1962: 141; Зебић 2020: 255). Из основе је промењен идентитет града, са циљем да се све османско уклони и настане нови град. Пирот, Ниш, Лесковац, Прокупље и Врање добили су регулационе планове који су били први у том делу Србије (Ђирић 1973: 157). Дипломирани инжењер Т. Најхут пројектовао је План за Тијабару 1888. године, а план је одобрио министар грађевина П. Велимировић 1889. године.

Регулациони план Пазара из 1891. године потписао је окружни инжењер Матејић (Гирић 1973:162; Зебић 2020: 253-254). Стратегија *tabula rasa* је била главни принцип да се градови Балкана уреде према западном моделу и да се деотоманизују, уз инсистирање на централизацији (Marina, Penčić 2011: 362; Зебић 2020: 247-248). Настао је брисан простор с циљем да се на њему изгради идентитет којем се тежило. Нови монументални објекти према европским естетским принципима, настали су на најзначајнијим местима обележја османске власти, која су морала бити потпуно избрисана. Улица у коју су смештени нови најважнији објекти од националног значаја за Србију, била је важна жила османског Пирота. У исту улицу смештена је зграда Окружног начелства, Пиротска гимназија и зграда Окружног суда (Зебић 2020: 294).

Пирот је готово разорен у Српско-бугарском рату 1886, те је, одмах по рату, много рушевина дизано у ваздух динамитом. Тада су уништене џамије и синагога, посебно је страдао Пазар (Шешум 2018: 199-215). Тиме је убрзан процес европеизације Пирота и изградње новог идентитета града, јер је остављен простор за нове грађевине, у складу са државним програмом.

НАЦИОНАЛНА ЈАВНА ЗДАЊА

Нова власт је морала да прилагоди и усклади нове законе и административне одредбе да би новоослобођене градове укључиле у оквире постојеће српске државности, нова здања била су потреба да би се формирале нужне институције државе, да би град могао да функционише. Улице су наново регулисане, грађена монументална здања са значајем за државу, која су обликована и украшена у складу са државним идејама и политичким дешавањима у Србији и околини (Кадијевић 2010: 145; Макуљевић 2006: 259-260; Зебић 2020: 252). Наиме, јавне и стамбене зграде биле су чвршће и више, према узорима архитектуре академизма из Средње Европе, уз поштовање принципа симетрије, величине, правилности, античке једноставности и величанствености композиције. Највише историцистичке декорације јавних здања у Србији било је у другој половини 19. века (Кадијевић, Ђурђевић 2000: 269; Зебић 2020: 252-253). Одлике јавних здања јесу конструкција од опеке, масивни зидови и стилизована улична фасада скромног израза у стилу академизма, што је уочљиво на зградама Окружног начелства, Пиротске гимназије и Окружног суда (Зебић 2020: 253).

Закон о уређењу Министарства грађевина донет је 1887. године. Министарство добија четири одељења: железничко, инжењерско, архитектонско и рачунско. (Зборник закона, уредаба и расписа по струци грађевинској 1885) У погледу надлежности израде пројеката, углавном су

остали исти прописи из Закона о подизању јавних грађевина из 1865. године. „Одељење архитектонско занимаће се грађењем, доправљањем, поправљањем свију зграда у опште за потребу државну и народну, а у исто време и подизањем свију споменика (монументата) [...] са овим одељењем управљаће један начелник[...]” Архитектонско одељење добило је и свог начелника и потребан број архитеката, они су се дуго звали инжињерима и били подељени у групе. Отворени су грађевински одељци при окружним начелствима, са дужношћу да брину о техничким пословима, у складу са тадашњим законима и уредбама. Делатност Главне управе грађевина из 1859. године је на овај начин укинута. Закон о подизању јавних грађевина, више пута је допуњаван у каснијем периоду, а 1883. године, поред осталог, уведен је Правилник о изради и планова и услова за давање објеката у изградњи, уз могућност да се веће грађевине отплаћују из буџета више година, а тиме је изградња олакшана (Зебић 2020: 254).

ЗГРАДЕ ЛОКАЛНЕ УПРАВЕ У ПИРОТУ: ОД ТУРСКОГ ВРЕМЕНА ДО НОВОГ ЗДАЊА

Према изјави пуномоћника Округа пиротског о окружним зграда у Пироту, од 12. септембра 1887. године, зграда у којој је било смештено Окружно начелство са плацем били су својина целог округа, а не државе. Наиме, према овом документу, ову зграду је сазидао народ Округа пиротског још за време Турака, а све оправке, како за време турске владе, тако и од ослобођења 1878. године, извршене су о трошку народа округа, укључујући и последњу, из 1886. године. У акту од 16. јула 1887. наведено је да се зграда Начелства сматра државном, мада се у акту од 28. јула 1885, у којем се наводе државне зграде, не каже да и Начелство спада у ту категорију. Окружно начелство није ушло ни у списак државних зграда који је прикључен акту Начелства од 14. октобра 1885. године (Николић 1982: 287-288). Већ Феликс Каниц наводи да је део Пирота са већинским турским становништвом, при његовој првој посети 1864. године, имао нову управну зграду, те да је у њему резидирао мудир или срески капетан. Такође наводи да га је срески капетан повео у зграду среске капетаније. Каниц је представио као грађевину сличну караули, са две велике просторије и ниским вратима на горњем спрату, која је представљала некадашњу кулу Абдулах-бега. Исто тако говори да је у кајмакамовом конаку, у којем је 1871. посетио нишког, софијског и приштинског пашу, била смештена капетанија Нишавског среза (Каниц 1985: 208, 218-219). Пошто је мудир био на челу казе у оквиру османског уређења тог времена, изгледа да је Каниц користио њему ближу терминологију, те је мудира на челу казе изједначио са среским капетаном. Наиме, Каниц користи

терминологију управе која му је блиска, тј. европску тог времена, па мудире изједначава са среским капетанима, а казу са капетанијама, иако капетаније нису постојале у администрацији Османског царства. Постоји могућност да управна зграда коју је описао Каниц, изграђена у време Турака, представља касније зграду Начелства пиротског, која се помиње у изворима. Наравно, реч је о згради у којој је било смештена, прво турска управа, а можда и Начелство, непосредно после ослобођења, пре визуелне трансформације града и изградње нових објеката локалне управе.

Назнаке о смештају органа власти по ослобођењу Пирота можемо наћи у Дневнику Мите Ракића из 1878, аутор наводи да је видео „пуковника И. Ђукнића, начелника П. Срећковића, с којима заједно ручах у њиховој кући, у конаку који је намењен за Књаза, и стоји спремљен и окићен, као и капије у вароши, још од зимус“ (Ракић 2003: 28).

Такође, Стеван Станковић, описујући Регулациони план Пазара из 1891. године, наводи: „На месту данашњег Хигијенског завода, постојала је турска управно-административна зграда. Био је то репрезентативан пример турско-оријенталске архитектуре у Пироту“ (Станковић 1996: 15). Исто наводи и Јован Ђирић (Ђирић 1973: 166).

НОВА ЗГРАДА ОКРУЖНОГ НАЧЕЛСТВА

До данас сачувана зграда Округног начелства једна је од првих пиротских националних здања, сазирана највероватније пре 1886. године, а након припајања Пирота Србији. О овоме говори документ о прикупљању прилога за откуп земљишта како би се градила Пиротска гимназија. Од осам понуђених плацева, најбољи је био плац Љубе Сретеновића, преко пута Округног начелства, који је имао 5385m (Николић, Раденковић, Живковић 1979: 13, Зебић 2020: 256). Постоји вероватноћа да је плац 1886. године откупљен прикупљеним средствима, а да је зграда Округног начелства већ постојала. Архитекта Јан Неволе, главни инжењер заступник одељења за грађење, је 1851. године поднео Совјету предлог за подизање здања окружних и среских начелства, те и судских зграда (Несторовић 2006: 185; Зебић 2020: 256). Према типском плану, ови објекти коштали би око 27.760,00 форинти сребра, уз минималне промене у складу са локалним потребама (Несторовић 2006: 185; Зебић 2020: 256). Зграда Округног начелства у Пироту зирана је у духу академске архитектуре. Она је једноставне профилације, сведеног украса и одликује се јасно израженом хоризонталном поделом на камени сокл, средишњи приземни део и кровни венац са избаченим профилсаним завршним венцем. Фасада према улици је подужна и симетрична. У обради зидних површина коришћене су хоризонталне дубоке спојнице,

које су наглашене на угловима објекта. Фасада ка улици је подељена са три пиластра који су крунисани коринтским капителима на четири неједнака поља. Два централна поља су већа и носилац украса су по два прозора, док се у средини поља која их фланкирају налази по један прозорски отвор. Сви прозорски отвори су једнако украшени, правоугаони су са потпрозорним профилима које носе стилизоване конзоле, профилисаним оквирима и натпрозорним угаоним тимпанонима. Прозорски оквири носилац су украса и истиче их обрада са плитким пиластрима са капителима који носе тимпанон, а оивичују натпрозорну греду са мотивом гирланде. Исти принцип декорације примењен је и на по два отвора на бочним фасадама, док се улаз у објекат налази на дворишној фасади. Фасада објекта је компонована тако да код савременика изазове утисак хармоније и баланса. Сведених орнамената, фасада је једноставна и треба да реферише на стабилност државе чији је Пирот саставни део. Данас је у објекат смештен Хотел Гали (Зебић 2020: 256-257). До 2007. године зграда је била управна зграда Галантекса, касније Галантекс трејда, а од 2009. године процесом приватизације у објекат је смештен Хотел Гали (Влатковић 2012: 27). Савремени унутрашњи простор прилагођен је потребама рада хотела, те се у приземљу налазе собе за спавање, као и рецепција са лобијем. Просторије попут кухиње и трпезарије смештене су у засебну новоподигнуту зграду на истој парцели која је првобитно била коришћена као конференцијски простор (Влатковић 2012:27).

ЗАКЉУЧАК

Начелство Округа пиротског развијало се у складу процеса присајеђивања нових крајева Србије, после 1878. године, које је представљало мукотрпан процес уједначавања државне управе у тим областима са истом у преосталом делу Кнежевине и, касније, Краљевине Србије. У суштини, у питању је процес европеизације државне управе, који се, кроз серију реформи током читавог 19. века, почев од времена уставобранитеља, огледао у поштовању узора у модерним европским државама (пре свега по угледу на француски модел), али и тражењу аутохтоних решења, најподеснијих за српско друштво, које је било у константном развоју, као и државне институције. У том смислу, није се радило на пуком преношењу европских норми, већ на тражењу сопственог пута, по узору на организоване модерне државе.

У истом правцу текао је процес модернизације и трансформације Пирота у модерни, европски град, те напуштања османских тековина и принципа организације градова османског периода. Настају нови урбанистички планови и граде се јавне зграде од националног значаја, а све у склопу развоја новог националног идентитета и потреба српског друштва и државе, раскидања

са османским периодом и потребе за убрзаном европеизацијом, постављањем нових темеља у складу са модерним трендовима важећим у Југоисточној Европи тог времена, када настају нове нације, националне државе и модерна друштва, васкрсла ослобођењем од вишевековне османске власти.

Изградња институција европски печат не носи само у сегменту администрације, већ је веома очигледно присутан и када је у питању архитектура. Нове зграде од националног значаја плански се граде у одређеним академским стилovima који су супротни у односу на естетику османског Пирота. Визуелни идентитет града се стога сасвим мења деценијама након ослобођења Пирота и припајања града Кнежевини Србији. У центру Пирота подижу се репрезентативне зграде од националног значаја од чврстих материјала које треба да представе једну слободну нацију која почива на европским тековинама. Одабир манира у коме се граде јавна здања директно упућује на окренутост Европи, а зграда Окружног начелства представља парадигму новог идентитета града.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Asman 2018: Alaida Asman. *Oblici zaborava*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Birken 1976: Andreas Birken. *Die Provinzen des Osmanischen Reiches*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Видановић 2018: Предраг М. Видановић. „Успостављање српске власти на територији Пиротског округа након ослобођења од Турака“. *Пирот – од турске касаве до модерног града, преко Берлина и Версаја: зборник радова*. Уредник Милош Јагодић. Пирот: Историјски архив у Пироту, 96-107.
- Видановић 2020: Предраг М. Видановић. *Пиротски округ: историја административно-територијалних промена 1878-2007*. Пирот: Историјски архив у Пироту.
- Влатковић 2012: Радмила Влатковић. *Зашићено сџоменичко наслеђе Пирота*. Пирот: Музеј Понишавља.
- Гелнер 1997: Ернест Гелнер. *Нације и национализат*. Нови Сад: Матица српска.
- Encyclopedia of the Ottoman Empire 2009: *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. Edited by Gábor Ágoston and Bruce Masters. New York: Facts on File.
- Зборник закона, уредаба и расписа по струци грађевинској 1885: *Зборник закона, уредаба и расписа по струци грађевинској*. Београд: издање Министарства грађевине.
- Зебић 2020: Тијана П. Зебић. *Визуелни идентитет Пирота у XIX веку: докторска дисертација*. Београд: [Т. П. Зебић].
- Јагодић 2009: Милош Јагодић. *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878–1912)*. Београд: Завод за уџбенике.
- Јагодић 2016: Милош Јагодић. *Србија и Сџара Србија (1839–1868), наслеђе на јују*. Београд: Еволута.
- Јовановић, Вулећић, Самарџић 2017: Владимир Јовановић, Александра Вулећић, Момир Самарџић. *Наличја модернизације: Српска држава и друштво у време сџицања независности*. Београд: Историјски институт.
- Кадијевић 2010: Александар Кадијевић. *Архитектура и дух времена*. Београд: Грађевинска књига.

- Кадијевић, Ђурђевић 2000: Александар Кадијевић, Марина Ђурђевић. „Архитектура јавних објеката у Карановцу - Краљевицу у XIX веку“. Научни скуп Рудо Поље, Карановац, Краљево : (од првих помена до Првог светског рата). [Београд и Краљево, 14.-16. августа 1997.]. Одговорни уредници Никола Тасић, Драган Драшковећ. Уредник Љубодраг П. Ристић. Београд : Балканолошки институт САНУ; Краљево : Народни музеј, 265-282.
- Kaser 2011: Karl Kaser. „De.Ottomanization, Europeization and Austrian urban architects in the Balkans“. *Просторно планирање у Југоисточној Европи (до Друге светске рата)*. Уредник издања Бојана Миљковић-Катић. Београд: Београд : Историјски институт : Балканолошки институт САНУ : Географски факултет Универзитета, 251-268.
- Каниц 1985: Феликс Каниц. *Србија: земља и становништво: од римске доба до краја 19. века*. Књ. 2, Београд: СКЗ, 1985.
- Лилић 1994: Борислава В. Лилић. *Историја Пирота и околине 1. гео: Пирот у периоду турске власти 1804-1878*. Пирот: НИП Хемикалс.
- Љушић 1995: Радош Љушић. *Прво намесништво*. Београд: Просвета.
- Максимовић 1962: Бранко Максимовић. *Урбанизам у Србији: оснивање и реконструкција вароши у 19. веку*. Београд: Грађевинска књига.
- Макуљевић 2006: Ненад Макуљевић. *Умешност и национална идеја у XIX веку*. Београд: Завод за уџбенике.
- Marina, Penčić 2011: Ognjen Marina, Divna Penčić. „Urban transformation of Skopje, fragmented city-historical legacy“. *Просторно планирање у Југоисточној Европи (до Друге светске рата)*. Уредник издања Бојана Миљковић-Катић. Београд: Београд : Историјски институт : Балканолошки институт САНУ : Географски факултет Универзитета, 359-378.
- Мацура 1984: Владимир Мацура. *Чаршија и градски центар: развој средишња вароши и града Србије 19. и прве половине 20 века*. Ниш: Градина, Крагујевац: Свјетлост.
- Начелство Округа пиротског – Пирот (1878-1915) 2021: *Начелство Округа пиротског – Пирот (1878-1915)*, <http://arhivpirot.rs/nacelstvo-okruga-pirotskog-pirot-1878-1915/> (приступљен 30.08.2021)
- Несторовић 2006: Богдан Несторовић. *Архитектура Србије у XIX веку*. Београд: Art press.
- Николић 1982: *Пирот и Срез нишавски 1801-1918: грађа*, Књ. 2, 1883-1893. Сабрао и приредио Илија Николић. Пирот: Музеј Понишавља Пирот.
- Николић, Раденковић, Живковић 1979: Илија Николић, Драгољуб Раденковић, Новица Живковић. *Пиротска гимназија 1879-1979*. Пирот: Гимназија “Предраг Костић”.
- Павловић 2001: Стеван К. Павловић. *Историја Балкана*. Београд: Слио.
- Павловић 2008: Марко Павловић. *Правна европеизација Србије 1804-1914*. Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Институт за правне и друштвене науке, НИП Погледи.
- Поповић 1996: Тодор Поповић. *Бледе усйомене мој живојша*. Приредила Борислава Лилић. Пирот : Хемикалс.
- Поповић 2010: Љубодраг Поповић. *Појиси и шемајизам у Пиротском округу од 1879. до 1914. године*. Пирот: Историјски архив у Пироту.
- Ракић 2003: Мита Ракић. „По Пиротском округу (Дневник из 1878. године)“. *Пиротски зборник 27-28, 27-42*.
- Rizaj 1970: Skender Rizaj. „Ustrojstvo Niškog ejaleta“. *Врањски гласник VI*, 305-314.
- Rot 2000: Klaus Rot. „Kako izaći na kraj sa prošlošću. Otomansko nasleđe u jugoistočnoj Evropi“. *Slike u glavama. Ogledi o narodnoj kulturi i jugoistočnoj Evropi*. Beograd: Biblioteka XX vek, 189-213.

- Савић 2018: Александар М. Савић. „На граници Кнежевине Србије: Пиротска каза (1839-1856)“. у: *Пирот – од турске касабе до модерног града, преко Берлина и Версаја: зборник радова*. Уредник Милош Јагодић. Пирот: Историјски архив у Пироту, 7-20.
- Свирчевић 2011: Мирослав Свирчевић. *Локална управа и развој модерне српске државе: од кнежинске до оштинске самоуправе*. Београд: Балканолошки институт.
- Станковић 1996: Стеван Станковић. *Пирот и околина: записи о завичају*. Пирот: Информативно јавно предузеће „Слобода“ Пирот.
- Стојановић 2016: Дубравка Стојановић. *Калдрма и асфалт – Урбанизација и европеизација Београда 1890-1914*. Београд: Удружење за друштвену историју.
- Стојанчевић 1983: Владимир Стојанчевић. „Ниш 1804–1878“. *Историја Ниша I, Од најстаријих времена до ослобођења од Турака 1878. године*. Гл. ур. Д. Милић. Ниш : Просвета : Градина, 262-305.
- Стојанчевић 1994: Владимир Стојанчевић. „Два писма Стојана Новаковића, министра унутрашњих дела, Тодору Поповићу, начелнику Округа пиротског, из година 1884. и 1885.“. *Пиротски зборник* 19-20, 3-7.
- Стојанчевић 1986: Владимир Стојанчевић. *Србија и Бујарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, Београд: Историјски институт : Просвета.
- Стојанчевић 1994: Владимир Стојанчевић. „Српска национална револуција и обнова државе од краја XVIII до 1839“, *Историја српског народа V-1*. Београд: СКЗ, 7-158
- Стојанчевић Николић 1971: Видосава Стојанчевић Николић. „Управа пиротска 1877/1878 – административна подела, етничке, демографске и социјално економске прилике“. *Пиротски зборник* 3, 39-55.
- Требјешанин 1973: Радош Требјешанин. „Радоје Домановић у Пироту 1895. године“. *Пиротски зборник* 5, 3-28.
- Ђирић 1973: Јован Ђирић. „Регулациони план вароши Пирота 1888. и 1891. године“. *Пиротски зборник* 5, 157-170.
- Шешум 2018: „Пирот у Српско-бугарском рату 1885-1886 и Преки суд за Округ пиротски“. у: *Пирот – од турске касабе до модерног града, преко Берлина и Версаја: зборник радова*. Уредник Милош Јагодић. Пирот: Историјски архив у Пироту, 199-215.